د پښتو ادبیاتو په وده کې د برښنايي او ټولنيزو رسنيو ونډه

ځېړونکی: پوهنمل تاج محمد رحيمي

لنډيز

برښنايي يا ټولنيزې رسنۍ د نوي عصر او ټکنالوژۍ هغه مهمې وسيلې دي، چې په ډېره کمه موده کې يې د نړۍ پر هر ګوټ خپل سـيوری غوړولی دی.د نړۍ په هره برخه کې مينه وال لري.دا ټکنالوژي په ډېر کم وخت کې د ډېرو خلکو د پام وړ وګرځېده. د برښنايي رسنيو له لارې په لږه موده کې ډېر معلومات تر لاسه کېږي.د همدې برښنايي او ټولنيزو رسنيو په مرسـته په لکونو کتابونه، مقالې، ليکنې او معلومات خپرېږي او په لکونو لوسـتونکي او معلومات غوښـتونکي ترې خپله برخه ګټه اخلي. پخوا چې برښنايي رسنۍ نه وې، نو په ژوند کې پرمختګونه هم ډېر کم و. معلوماتو ته د خلکو لاس رسی په نشـت حسـاب و. له نوې نړۍ څخه خلک ناخبره او ټکنالوژي يې نه پېژندله، خو چې په نړۍ د ټکنالوژۍ سـيوری وشـو او د خلکو غوښتنې زياتې شوې، نو ټکنالوژي هم پرمخ ولاړه. ويلی شو چې برښنايي رسنيو او په ځانګړې ډول ټولنيزو رسنيو د ادب په وده کې مهم رول لوبولی او اوس يې هم لوبوي. په برښنايي رسنيو کې اسلامي،فرهنګي، ادبي ،ټولنيزې،سياسي او د ژوند نورو برخو پورې تړلي ټول موضوعات راټول او خلکو ته وړاندې کېږي.

سريزه

کله چې نړۍ د پرمختګ په لور ګامونه پورته کول پيل کړل، هره ورځ نوي پرمختګونو ته مخه خلاصـه شـوه. که له چاپي رسنيو راتير شو، چې د ادب په وده کې يې څومره رول لوبولی، نو خبره برښنايي رسنيو ته راځي او د چاپي رسنيو پر نسـبت برښـنايي رسـنيو ادب ته ډېر څه ورکړل. د راډيو يا غږيزه رسـنۍ منځ ته راتګ سـره ، د خلکو تنده دومره زياته شـوه، چې په ډېر کم وخت کې يې ډېر څه ترې واوريدل. راډيويي تمثيلونه، ډرامې، ادبي او فرهنګي خپرونې او شـعرونه يې د نړۍ لرې پرتو سـيمو ته ورسـول،دا هغه وخت وو، چې لا راډيو عامه شـوې نه وه او په افغانسـتان کې يوازې يوه راډيوه وه، چې هغه هم د دولت ملکيت و، خو په يويشتمه پيړۍ کې د غږيزو رسنيو بار دومره درووند شو، چې په هر ولايت کې په لسـګونو راډيوګاني جوړې شـوې، چې په ولايتونو کې کلي په کلي يې غږ بدرګه شـو. محلي راډيوګانو ديني او ټولنيزو خپرونو ترڅنګ ادبي، فرهنګي او شـعري خپرونو ته زياته مخه کړه. ناولونه، لنډې کيسـې، ډرامې، تمثيلونه، ادبي ټوټې، شعرونه او نورو ادبي موادو خپرولو کې يې پوره ونډه واخيسته. د همدې راډيويي خپرونو په مرسته په لرې پرتو سيمو کې ځوان نسل هم ادب ته مخه کړه او هم يې زده کړو يا تحصيل ته.

د ټکنالوژۍ او برښنايي رسنيو په ځغل کې نور پرمختګ وشو، انځوريزې رسنۍ يا تلويزون ميدان ته راکوز شو، هغه څه چې راډيو په غږونو کې [illegible]، تلويزون [illegible] مټ د [illegible] ډرامې، سـريالونه، فلمونه، ديني او ادبي خپرونې [illegible] ادب له تير بهير او فرهنګ څخه د خلکو خبرولو په لړ، کې نور پرمختګ وشـو او د لرو پرتو سـيمو خلک يې د نړۍ له هر تحول څخه خبر کړل، خو خلکو په دې هم بسـنه ونکړه، د برښـنايي رسـنيو د پرمختګ په لړ کې، ډېرې ټولنيزې رسـنۍ لکه: فيسـبوک، يوټيوب، انسټګرام، ټيلګرام، ټک ټاک، ټويټر، چټ جي پي ټي،سپيس، وی لاګونه.... او نور ډېر پرمختګونه وشو او پر نړۍ يې خپلې وزرې داسې خپرې کړې، لکه باز چې يې په خپل ښکار غوړوي. ټوله نړۍ يې تسخير کړه، نوي پرمختګونو ته يې لاره هواره کړه. د همدې ټولنيزو برښـنايي رسـنيو پر مټ ځوان نسـل ته د پرمختګ لاره هواره شـوه، د ادب په برخه کې د خپريدو تيزوالی راغی، ادبي بحثونه، بندارونه او فرهنګي غونډې په انلاين يا برښـنايي بڼو پيل شـوې او له ادب څخه او په ځانګړې ډول د پښتو ادب څخه نړۍ کې خلک خبر شول، ادب ته يې وده ورکړه.

برښـنايي يا ټولنيزې رسـنۍ د نوي عصـر لپاره نوې وسـيله ده،د دې لارې د نړۍ په هر ګوټ کې د هرې ټولنې او فرهنګ خلک وړې او لويې ليکنې، وړې تمثيلي ويډوګانې، ادبي او فرهنګي معلومات خپروي.

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله،چې ژوند پرمختګ کوي،نړۍ ورسره پرمخ ځي او خلک له نويو شيانو سره مخ کېږي،چې يوه ښه بېلګه يې برښنايي او ټولنيزې رسنۍ دي، چې د ژوند هره برخه په کې رانغاړل کېږي.ډېرى تنکي ځوانان په دې برخه کې کار کوي.پښتو ادب ته يې دا ګټه ده،چې د دې لارې د ليکنو او ويډيوګانو، تمثيلي ټوټې او نور غوره ادبي موضـــوعات په خپله لمن کې رانغاړي. د پښتني کلتور او فرهنګ هر شکل او فورم رانغاړي او ثبت پاتې کېږي.دې نوې عصري وسايلو په ادب خپلې مثبتې او منفي اغېزې هم کړي،ځينې ځوانان يې په مثبته توګه کاروي او ټولنې ته يې ګټه وي،خو ځينې داســې ځوانان او پېغلې شــته،چې د همدې لارې د نورو ســـپکاوى او توهين کوي او خلکو ته کنزلې او بدې ردې وايي،چې دا يې منفي اغيز دى. ددې لامل دا دى،چې څوک نشته،چې برښنايي يا ټولنيزې رسنۍ په سمه توګه کنټرول او مدريت کړي، نو ويلى شو، چې د برښنايي او په ځانګړي توګه ټولنيزو رسنيو د ادب د ودې په برخه کې ډېر مهم رول لوبولى او لا يې هم په وده کې ونډه اخلي.

کليدي کلمات: برښنايي، ټولنيزې، ادبيات، ټکنالوژي، فيسبوک، يوټيوب، ټويټر

د څېړنې اهميت او مبرميت:

د دې څېړنې اهميت او مبرميت په دې کې دى،چې په دې موضوع تر اوسه په منظم ډول چا کار نه دى کړى.دا په زړه پورې موضـوع ده.په دې څېړنه کې د برښـنايي او ټولنيزو رسـنيو په رامنځ ته کېدو،د ځوانانو ونډه او پر ادب او ټولنه يې اغېزې ،دا ټول موضوعات په کې څېړل شوي دي.د دې موضوع بل اهميت دا دى،چې په راتلونکي کې به ځوانان وکولى شي له ټولنيزو او برښنايي رسنيو څخه سمه او مثبته ګټه واخلي او له ناوړه اغېزو به يې په امان کې وي.

د څېړنې موخې.

د دې څېړنې موخې دا دي،چې څنګه کولى شــو د برښـــنايي او ټولنيزو رســـنيو له پرمختګ څخه خپله ټولنه خبره کړو او په سمه کارونه يې پوهه کړو. هغه کليوالي او ولسي ادب،چې د ورکېدو په حال کې دى،د همدې وسيلو په مرسته ثبت او خپاره کړو،څو نور په نړۍ کې ترې نورخلک هم خبر شـــي.بله موخه يې دا ده،چې په دې برخه کې نور ډېر کار ته اړتيا ده،چې په راتلونکي کې وکولى شو له همدې لارې پښتو ادب ته ډېر نوي شيان ورداخل کړو.

د څېړنې پوښتنې:

- کومې رسنۍ برښنايي دي؟
- ايا برښنايي او ټولنيزې رسنۍ د ادب په وده کې رول لري ؟
- د برښنايي او ټولنيزو رسنيو د رامنځ ته کيدو اړتيا څه ده؟

د څېړنې ميتود او کړنلاره: د دې ليکنې بنه ويډيويي،انټرنيټي او کتابتوني ده. د تشريحي، توضيحي او تحليلي ميتود څخه کار اخيستل شوى دى.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د برښنايي او الکترونکي رسنيو پيژندنه

د موضوع په دغه برخه کې به لومړی د برښنايي او ټولنيزو رسنيو لنډه پيژنده وکړو،چې کوم ډول رسنيو ته برښنايي او ټولنيزې رسنۍ ويلی شو.

د برښنايي رسنيو پيژندنه:

هره هغه رسنۍ يا وسيله چې د برښنايي اړيکو په پروسه کې کارول کيږي لکه: راډيو، تلويزون، تيليفون، فيسبوک، ټک ټاک، يوټيوب، انسټګرام، ټيلګرام.... او داسي نورې وسيلي برښنايي او ټولنيزې رسنۍ بلل کيږي. برښنايي رسنۍ د برښنايي څپو پر مرسته اوريدونکو او لوستونکو ته معلومات رسوي. بريښنايي ټولنيزې رسنۍ دوه اړخيزه ټېکنالوژي ده، چې د مجازي ټولنو او شبکو له لارې د معلوماتو، نظرونو، ذوقونو او خوښو او د بيان نورو ډولونو رامنځته کولو او شریکولو لپاره اسانتياوې برابروي.

د ټولنيزو يا برښنايي رسنيو کارن يا کارکوونکي خپل معلومات، پوسټونه، تبصرې، برښنايي انځورونه او ويډيوګانې او نور مواد په انلاين بڼه چمتو او خپروي.(۶)

کاروونکي معمولا د ټولنيزو رسنيو خدمتونو ته د اېنټرنېټي اپليکېشنونو له لارې يا د ډانلوډ خدمتونو له لارې چې د دوی ګرځنده وسيلو (لکه ځيرکو موبايلونو او ټبلېټونو ته) په ټولنيزو رسنيو کې د فعاليت زمينه برابروي. کله چې کاروونکي له دغو بريښنايي خدمتونو سره مخ کيږي، ګټه ترې اخلي او د نورو پرمختګونو په اړه فکر کوي.

دغه راز، برښنايي يا ټولنيزې رسنۍ د خاطراتو او يادونو د مستندولو، د بېلابېلو څيزونو د زده کړې او سپړنې، ځان مشهورولو(advertise oneself) ، او د بلاګونو، غږيزو فايلونو، ويډيوګانو، او د ګېمونو اړوند سايټونو د جوړولو له لارې د نظرياتو له پراختيا سره د ملګرتياوو جوړولو لپاره کارېږي(۸)

د برښنايي او ټولنيزو رسنيو ځينې خورا مشهور وېبسايټونه چې تر ۱۰۰ مېليونه زيات راجسټر شوي کاروونکي يا کارنان لري، عبارت دي له: (راډيو او ډولونه يې ، تلويزون او ډولونه يې فيسبوک، مسنجر، ټيک ټاک، وي چټ، انسټاګرام،کيوزون، ويبو، ټويټر، ټمبلر، بايدوټيبا، لينکډ اين، چټ جي پي ټي، يوټيوب، کيو کيو، کورا، ټېلګرام، وټسپ، سېګنل، لاين، سنپ چټ، پېنټرسټ،وايبرو رېډيټ، ډای سکورډ، وي کی، مايکروسافټ ټيمز...) او ګڼ شمېر نور برښنايي او ټولنيزې رسنۍ شته چې د ادب د ودې په برخه کې مهم رول لوبوي.

د انټرنيټ د ډرامتيکي پراختيا له کبله، ډيجيټل رسنۍ يا ډيجيټل بيانات (digital rhetoric) د يوه کلتور د استازيتوب يا پيژندلو لپاره کارېدای شي. دا څېرل چې بيانات (rhetoric) څه ډول په ډيجيټل چاپېريال کې ځای پر ځای دي، د ډېرى پوهانو لپاره د څېړنو يو نوی او مهم بهير ګرځېدلی(۴)

د ځينو برښنايي رسنيو لنډه پيژندنه

د بحث د ښه وضاحت لپاره به دلته د ځينو برښنايي او ټولنيزو رسنيو لنډې پيژندنې او که اړينه وه په هره برخه کې به يې د ادبي ودې او پرمختګ په اړه هم بحث وکړو، چې دا برښنايي او ټولنيزې رسنۍ په لاندې ډول دي.

۱: راډيو: راډيو يوه مخابراتي ټکنالوژي ده، چې د راډيويي څپو په کارولو سره په اوږد واټن کې د آډيو سيګنالونو لېږد کوي.راډيو د غږ څپې په برښنايي سيګنالونو بدلوي او تر خلکو يې رسوي.راډيو له سلو کالو راپدې خوا د ساتيرۍ، خبرونو خپرولو، موسيقۍ، ادب او هنري برخو د لېږد وسيله ده.د راډيو دوديز شکل اوس په برښنايي يا ټکنالوژۍ بدل شوی چې ځنې ډولونه لري لکه:سپوږمکۍ راډيو او انټرنيټي راډيوګانې.راډيو په برښنايي رسنيو کې يوه اغيز ناکه وسيله ده چې د غږونو پر مټ د ادب ترڅنګ د ژوند د هرې برخې معلومات خلکو ته رسوي.

د راډيو د خپريدو ساحې پراخه دي او په هر ځای کې لکه په (موټر، کور، حجره، لوړه او ژوره) کې د اوريدو وړ ده.راډيو د غږيز سيستم له لارې خپرونې وړاندې کوي. (۱ : ۱۱۵)

(c) ketabton.com: The Digital Library

تلویزون (TV) : تلويزون الکترونيکي يا برښنايي انځوريزه رسنۍ ده، چې له دې لارې د غږونو ترڅنګ انځورونه هم تر ليدونکو رسيږي.تلويزون په متحرکو ويډيوګانو تکيه کوي.د تلويزون په منځ ته راتګ سره د راډيو اوريدونکي کم شول او اکثره خلکو تلويزونو ته مخه کړه. دا انځوريزه برښنايي رسنۍ د خلکو د پام وړ وګرځېده.
تلويزون چې يوه برښنايي ټولنيزه رسنۍ ده له خپل اصلي حالت څخه بدله شوه او د انټرنيټ جال ته ورداخله شوه، چې له دې سره يې نور هم پرمختګ وکړ.په اوس وخت کې د تلويزون مختلف ډولونه دي لکه : انټرنېټي تلويزون (IPTV)، چې د انټرنيټ په مرسته د نړۍ په هر ګوټ کې ليدونکي لري.بل ډول يې ويب تلويزون (web Tv) دی چې د يوټيوب په څېر په ويډيو شريکولو سايټونو کې اکاونټونه ورته پرانستل کيږي يا هم خپله ويب پاڼه ورته جوړيږي، چې د دې ډول تلويزون اغيز هم زيات دی.بل ډول يې ځيرک تلويزون (smart tv) دی چې د ټکنالوژۍ او تلويزوني خپرونو په پراخيدو سره د تلويزونو بڼې هم بدلې شوې.چې سمارټ ټي وي يا درې بعدي تلويزونه هم رامنځ ته شول، چې دا هم د ټکنالوژۍ او برښنايي رسنيو لپاره ښه زيری دی. (۲: ۱۸۶)

يوټيوب (You Tube) : داسې يوه انټرنيټي پاڼه ده چې د هغه له لارې د ويډيو مينه وال کولای شي سينمايي فلمونه، ډرامې او يا هم پخپل لاس ترتيب شوي لنډ بصري کليپونه په وړيا توګه وګوري او له خپلو دوستانو سره يې شريکې کړي. دغه سايټ د ۲۰۰۵ کال د فبرورۍ په ۱۴مه د درې ځوانانو لخوا چې يې يو د بنګله ديش جاويد کريم وو، د کاليفورنيا د سان برنو په ښار کې د انټرنيټ له لارې رامنځته کړ، چې بيا يو کال وروسته يې د څه باندې يونيم مليارډو ډالرو په بيه د ګوګل په نړيواله شبکه وپلورله. يوټيوب تقريبا د نړۍ په ۷۶ ژبو خپروني کوي، نژدې يونيم زر تنه کارکوونکي لري او هره ورځ له يو مليارد څخه زيات ليدونکي لري. (۲)

فيسبوک (Facebook) : دغه انټرنيټي ويبپاڼه چې د مارک زوکربرګ او د هغه د درې تنو همکارانو لخوا په ۲۰۰۴ م کې رامنځ ته شو، نن د نړۍ په کچه د ټولنيزو رسنيو د پټکي شمله ګڼل کيږي. په پيل کې يوازې د هارورډ د پوهنتون د محصلينو د درسي اړتياوو د پوره کولو لپاره ډيزاين شوی وه، خو ورو ورو يې نورو پوهنتونونو ته هم لاره پيدا کړه. ولې له شمالي کوريا پرته، نن د نړۍ په هره هغه سيمه کې چې انټرنيټ موجود وي، هلته به د فيسبوک مينه وال او کاروونکي په سترګو کيږي. مرکزي دفتر يې د کاليفورنيا په سانفرانسيسکو کې موقعيت لري او د رسمي او قراردادي مامورينو شمير يې له شلو زروڅخه اوړي. په فيسبوک کې هر ډول ليکني او بحثونه ترسره کيږي، چې له همدې لارې يې د ادب په وده کې مهم رول لوبولی دی.(۲)

ټويټر (Twitter) : د ټولنيزو رسنيو له مهمو ځانګو څخه ګڼل کيږي چې د ۲۰۰۶ کال د مارچ په مياشت کې د سان فرانسيسکو په ښار کې د جک ډورسي او د هغه د درې تنو همکارانو په مټ د انټرنيټ له لارې خپل فعاليت پيل او په ډير لږ وخت کې يې د مينه والو شمير له دوه سوه مليونه څخه واوښت. نن په ۲۵ هيوادونو کې ځانګې لري او ټول هغه معلومات يا پيغامون چې د ټکو شمير يې له ۲۸۰ څخه زيات نشي، په وړيا ډول خپروي. ټويټر يو له هغو مهمو رسنيو څخه ده چې د نړۍ ځواکمن سياسي مشران او هنري څيرې د هغه له لارې خپلې پاليسۍ او پرمختګونه اعلانوي. (۲)

لنکد ان (LinkedIn) : بله ټولنيزه رسنۍ ده چې د مايکروسافټ لخوا ۲۰۰۳ کال کې په کاليفورنيا کې رامنځ ته شو. معمولا تعليم يافته او مسلکي خلک خپلې کاري سابقې، سوانح او د خپل شخصيت ځنې ځانګړتياوې له سترو کمپنيو سره شريکوي ترڅو د مسلکي مهارتونو په چوکاټ کې د ځان لپاره مناسب کار پيدا کړي. د نړۍ۵۹۰ مليونه خلک يې استعمالوي چې يوازې ۱۵۴ مليونه يې امريکايان دي. (۲)

انسټګرام(Instagram) : د ۲۰۱۰ کال په اکتوبر کې د فيسبوک لخوا دوه تنه تکړه انجنيران وګمارل شول، چې دهوښيار ټيليفون له لارې دعکسونو او ويډيوګانو د شريکولو او خپرولو يوه نوې ويبپاڼه جوړه کړي. په لږ وخت کې دغه سيستم جوړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

او په تیرو اتو کلونو کې ددی رسنۍ له لارې د استول شوو انځورونو مجموعي شمیر له یو ملیاردو څخه اوښتی او هره ورځ نژدی ۱۱۰ ملیونه ګډون وال یو بل ته شخصي انځورونه او لنډ فلمونه استوي.

پینټرسټ (Pinterest) : دا انځوریزه رسنۍ د یوې خیالی لوحې په ډول ډیزاین شوې چې مینه وال یې پخپلو منځنو کې تصویرونه او ویډیوګانې شریکوي، خو شرط یې دادی چې ګډون وال باید ځان مخکې له مخکې ثبت او غړیتوب ولري. دا ویبپاڼه له ۲۰۱۰ کال راپدیخوا په کالیفورنیا کې فعالیت لري، هره ورځ په متوسط ډول یو اعشاریه دری ملیونه خلک ورته سر ورښکاره کوي، چې په حیرانیتا سره اویا سلنه یې میرمني او دیرش سلنه یې سړي دي. (۳)

سناپ چیټ (Snapchat) : اوه کاله وړاندی د سانفرانسیسکو د سیمي د ستینفرډ د پوهنتون درې تنو محصلینو دغه ویبپاڼه جوړه او په ډیر لږ وخت کې یې په مفته توګه د انټرنیټ له لارې د نړۍ په ۲۲ ژبو خپلې غزونې وکړې. دغه پروګرام دوه ځانګړتیاوې لري، لمړی دا چې د پیغام ترلاسه کوونکي یې د لیدلو او ملاحظه کولو لپاره یواځی شپیته ثانیي وخت لري او بیا په اتومات ډول ګل یا له صحنې پټیږي او بله یې دا چې دا سایټ همیشه ژیر رنګ استعمالوي.

فلیکر (Flicker) : د انټرنیټ له لارې د ګډو انځورونو، ویډیوګانو او تصویري پیغامونو پروګرام او ویبپاڼه ده، چې ازمیښتي دوره یې په ۲۰۰۴ کې د کاناډا په وینکوور او په منظم ډول فعالیت یې بیا د ۲۰۰۸ کال په مارچ کې د سانفرانسیسکو په ښار کې پیل کړ. نن د دی سایټ په ارشیف کې څه باندی پنځه ملیارده عکسونه او لنډې ویډیوګانې خوندي او په لږه موده کې یې د نړۍ سور او ساره سره وتړل. ولې باید وویل شي، چې یواځی د ځیرک ټلیفون، بلاک بیري او وینډوز له لارې ورڅخه ګټه اخیستل کیږي.(۷)

ټیک ټاک

ټیک ټاک یو اپلیکشن دی،چې په هغې کې کارکوونکي کولای شي وړې وړې ویډیو ګانې جوړې کړي او په مجازي نړۍ کې یې خپلو مینوالو ته ورسوي .په ټیک ټاک کې تر ډېره د پخلي،نڅا،ټوکې ټکالو او یا هم د ورځني ژوند ځینې وړې صحنې ویډیو کېږي.لومړی یادې ویډیوګانې ثبت یا ریکارډ کېږي او بیا وروسته ورسره ساز یا موزیک ورزیاتېږي. د ټیک ټاک کارکوونکي دانسټاګرام په څېر کولای شي لایک او کومنټ واخلي.د یادونې وړ ده،چې د ټیک ټاک اپلیکیشن په چین کې جوړ او په نړۍ راج کوي.

په اوس وخت کې ټیک ټاک د نړۍ تر ټولو خوښوونکي برنامه یا پروګرام دی.د انټرنیټ په نړۍ کې یې د ډېرو خلکو پام ځانته راګرځولی دی.ټیک ټاک تر دې دمه په امریکا کې ۸۰ اتیا ملیونه او په ټوله نړۍ کې ۸۰۰ اته سوه میلونه ډېر کارکوونکي او مینه وال لري.دا په داسې حال کې ده،چې په دې شماره کې د چین زیاتره وګړي نه دي شامل.د (Sensor Tower) شرکت د معلوماتو له مخې د ټیک ټاک اپلیکشن په ۲۰۱۸ م کې د۲۰۱۷ م کال په پرتله درې برابره شوی دی.د ټیک ټاک برنامه په ۲۰۱۶م کال کې په فعالیت پیل وکړ،چې د انسټاګرام او اسنپ چټ په پرتله یې د نړۍ وال بازار تبلیغاتي برخې پام هم ځانته را اړولی دی.همدا لامل دی،چې د نړۍ د ډېرو مشهورو فعالانو او ټولنیزو مشهورو څهرو لکه جیک پاول،جیمي فالن او ټوني هاوک پام یې ځانته اړولی او دوی هم د ټیک ټاک مینه وال شوي دي.د Apptopia شرکت د راپور له مخې ټیک ټاک په ۲۰۱۸م کال کې له فیسبوک،یوټیوب،اسنپ چټ او انسټاګرام څخه ډېر زیات ډاونلوډ شوی دی.په ۲۰۱۸م کال د اګست په میاشت کې (بایټ دنس) چې د ټیک ټاک د شرکت جوړونکی دی د (Musical.ly) په نوم یو پروګرام یا برنامه چې په ۲۰۱۷م کال کې یې پیرلې وه په ټیک ټاک ورګډه (مدغمه) کړه.همدا لامل وو،چې ټیک ټاک په امریکا او ټوله نړۍ کې د خلکو د پام وړ وګرځېدو.(۵)

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو ادب ته د ټیک ټاک ګټه:

که څه هم مونږ مخکې په دې بحث وکړ،چې ټیک ټاک د ځوانانو دخوښیو یوه وسیله ده او په ټولنه کې ترې ډېری ځوانان خپل ذوق خړوبوي.همدارنګه د پیسو او مارکیټ وسیله هم ده ځکه چې ډېر ځوانان د همدې لارې ډېرې پیسې ګټي او همدې ته یې کار ویلی دی.د دې ټولو خبرو سربیره پښتو ادب ته یې ګټه دا ده،چې په ډېرو کمو خبرو کې د طنز په ژبه یو انسان کولی شي خپله خبره زرګونو کسانو ته ورسوي.پخوا به طنز یا په کتاب کې ولیکل شو او همداسې به پاتې شو او یا به کله کله د سټیج په سر د څو کسانو په مخ کې یو څوک ودریده او خپلې خبرې به یې ورته واورولې،خو اوس د ټیک ټاک په مرسته هر څوک،هر چا ته خپله خبره او نیوکه په ډېرې اسانی سره کولی شي.همدارنګه پښتو ادب ته یې بله ګټه دا ده،چې لکه د ډرامې،تمثیلي ټوټې او نورو ژانرونو په څېر دا برخه هم مخ په غوړېدو ده او په څو ثانیو کې د مطلب خبره خپل مخاطب ته رسېږي.همدارنګه د ټولنې منفي او مثبتې خواوې هم په کې اصلاح کېږي.بله ګټه چې پښتو ادب او ژبې ته یې رسوي هغه دا ده،چې په نثر او نظم دواړو کې دا برخه غني ده،ژبه یې ډېره ساده،روانه او عام فهمه ده.هر څوک کولی شي تر خپلې سویې ترې برداشت واخلي.که په ټوله کې خبره راټوله کړو،د دې نوي اپلیکشن په رامنځ ته کېدو سره هم په ځوانانو کې تحول رامنځ ته شوی او هم یې پښتو ژبې ته په یو ډول نه یو ډول ګټه رسېږي،ځکه،چې دا ویډیو ګانې په ټوله نړۍ کې خپرېږي او هغه خلک چې پښتو نه پېژني هم ترې خبرېږي.د ټیک ټاک ځینې نورې بېلګې هم وړاندې کوو.

چټ جي پي ټي روباټ: چټ جي پي ټي د برښنایي رسنیو په برخه کې د یو روباټ په څېر کار کوي. دا روباټ د نورو په څېر نه دی، چې د لاسونو او پښو په مرسته خدمات وړاندې کړي بلکې د یو سافټویر په څېر خپل خدمات وړاندې کوي. چټ جي پي ټي د مصنوعي زیرکتیا یو موډل دی، چې کولی شي د یوه انسان په څېر خبرې اترې وکړي. یا د چټ کوونکي روبوټ نوم هم ورکولی شو، ځکه چې د انسانانو سره د پیغام بدلولو او چټ کولو توان هم لري.(Open AI) شرکت په ۲۰۲۲م کې دغه روبوټ طرحه او د همدې کال په نومبر میاشت کې ټولنې ته د خدمت لپاره وړاندې کړ. د چټ جي پي ټي بنه والی په دې کې دی، چې علمي او زده کړییز معلومات یې زیات دي. د علم په هره برخه کې وغواړې معلومات تر لاسه کړې، نو دا روبوټ درسره د معلوماتو په شریکولو کې مرسته کولی شي.د دغه اپلیکشن یا سافټویر په مرسته ادب ته زیاته پاملرنه شوې او د ادب په اړه ډېر معلومات وړاندې کوي. که له چټ جي پي ټي څخه هر ډول پوښتنه وشي خپله ځواب درکوي. دې ته ورته نور ډېر مصنوعي ځیرکتیاوې شته چې د ادب په وده کې مهم رول لوبوي.(۱۱)

پر پښتو ادبیاتو د برښنایي او ټولنیزو رسنیو اغېز

په ۲۰۰۰م کال کې د حامد کرزي د اداري پرمهال افغان رسنیو چټکه وده، تجربه کړه او په ټول هېواد کې په لسګونو تلویزیوني چینلونه تاسیس شول. په دغه تلویزیوني چینلونو کې، ژوندون، طلوع، د آریانا تلویزیوني شبکې، لمر، شمشاد او دولتي ملي راډیو تلویزیون شامل و. له دې سره څه باندې ۲۰۰ راډیویي چینلونه هم رامنځته شول، چې تر ۲۰۱۹ زکال پورې په افغانستان کې د رسنیزو بنسټونو شمېر له ۱۸۰۰ څخه واوښت. ټولو رسنیو د افغانستان د نوو قوانینو په چوکاټ کې وده وکړه، په داسې حال چې د خبریالانو ترمنځ د ځان سانسور کولو چارې شتون درلود. افرادو ته د سپکاوي او همدارنګه د اسلامي اصولو پر خلاف د مطالبو نشرولو لپاره جزا شتون درلود.(۱۰)
په افغانستان کې په برښنایي او ټولنیزو رسنیو باندې د څار مسئولیت د اطلاعاتو او کلتور وزارت پر غاړه دی چې د دغه رسنیو په ډله کې راډیویي او تلویزیوني شبکې، ډیجیټل رسنۍ او چاپي رسنۍ شاملېږي. برښنایي رسنۍ تر ډېره پورې په پښتو او دري ژبو چې د افغانستان رسمي ژبې دي، خپروني لري. په ۲۰۱۹ زکال کې راپور ورکړل شو، چې په افغانستان کې څه باندې ۱۰۷ تلویزیوني شبکې، ۲۸۴ راډیویي شبکې، له زرو زیاتي چاپي رسنۍ او څه باندې ۱۸۰۰ پرلیکه یا انلاین رسنیز بنسټونه موجود دي. ورته مهال د فیس بوک، انسټاګرام، ټویټر، ټیک ټاک، یوټیوب او نورو آنلاین سیسټمونو په مرسته د ډیجټل رسنیو شمېر مخ پر ډېرېدو دي. دا چې افغانستان یو اسلامي هېواد دی، نو حتماً به په ځینو برښنایي او ټولنیزو رسنیو ځیني محدودیتونه وضع کېږي، تر څو د هغو خپرونو مخه ونیسي،چې د هېواد او اسلامي حدودو سره په ټکر

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې وي. چې له ۲۰۲۱م کال راهسې په برښنايي او ټولنيزو رسنيو دا ډول بنديزونه لرېدلي،چې د هېواد د ملي ګټو او اسلامي ارزښتونو سره په ټکر خپرونې خپرې نه کړي، که څه هم د ټولنيزو رسنيو محدودول مشکل کار دی.

د افغانستان لومړنی تلويزيوني شبکه په ۱۹۷۰مه لسيزه کې د جاپان په مالي مرستې په کابل کې جوړه شوه. دغه مهال مطبوعاتو په خپلو ليکنو او څرګندونو کې له دولت څخه خپلواکي لرله، خو لاربښوونه ورته شوې وه چې حکومتي ګټو، مشروطه سلطنت، اسلام او عامه نظم ته په خپلو خپرونو کې پام ولري. په داسې حال کې چې په افغانستان کې خبريالۍ له ۱۹۵۰مې لسيزې څخه تر ۱۹۷۰مې لسيزې وده وکړه، خو چارې يې لا هم محدودې وې. (۹)

رسنۍ چې په ټولنه کې د ټولنې په سياسي، اقتصادي، امنيتي، ټولنيزو اړيکو، ادب، فرهنګ، کلتور او ژبې په غوړېدا، پرمختګ او وده کې مرسته کوي. د پښتو ژبې ادب هم ترې بې اغېزه نه دی. په تېره يوه نيمه لسيزه کې پر ادب د رسنيو اغېز خورا جوت او په ډاګه دی، راډيو، ټلوېزيون، يوټيوب، فيسبوک، ټويټر... او دې ته ورته نورو برښنايي او ټولنيزو رسنيو د ادب د غوړېدا لپاره هغه څه وکړل، چې زه يې پښتو ادب کې انقلاب بولم.

که وکتل شي، نو په اوس وخت کې ډېری ژباړې کېږي. د نورو ژبو څخه پښتو ژبې ته، يا له پښتو څخه نورو ژبو ته، په دې ژباړو کې د رسنيو لويه ونډه ده. يو ژباړونکی کتاب د ويب سايټ او برېښنايي کتابتون په مرسته پيدا کوي او خپل کمپيوټر ته يې ښکته کوي، وروسته يې لولي او ژباړي يې، همدا ژباړه د کتاب په بڼه بېرته ټولنې ته وړاندې کوي او ادب ته يوه زياتونه کوي. دغه راز راډيو ګانو هم پر ادب ژور اغيز کړی، د تېرو څو کلونو راهيسې نږدې هره راډيو کې ادبي خپرونې شته، چې ليکوال، شاعران، ژبپوهان او اديبان پکې مېلمانه کېږي او خپلې تجربې تر اورېدونکو رسوي.

ښه بېلګه يې د ازادۍ راډيو (ازادۍ راډيويي مجله) ده، چې استاد اسدالله غضنفر مخته وړله، بيا ښه شاعر ومان نيازي او اوس اوس يې نور همکاران جوړوي. له يادې خپرونې ډېری اديبانو او ليکوالانو ګټه اخستې يا يې اخلي. ځکه دا خپرونه لکه د ادبياتو پوهنځی، داسې مسايل پکې مطرح کېدل، چې لويو لويو ليکوالو ته مهم وو او هم نويو اديبانو ته د روزنې يو ادرس و. د دې ترڅنګ د بي بي سي راډيو (پېلوزې) ادبي پروګرام چې ښاغلي مصطفی سالک مخته وړله. هم يې د ادب په غوړېدا کې لويه ونډه لرله او هم د لويو لويو ليکوالو له تجربو خبر شولو او دا دی اوس د دې جوګه يو چې يو څه وليکو.

يا د بي بي سي راډيو د نوي کور او نوي ژوند ډرامه چې د ادب برخه ده، ډېره په زړه پورې ده او د افغانستان د حالاتو او کليوالي ژوند سره برابره پر مخ ځي.

دغه راز مجلو کې ادب ته ګڼې ليکنې خپرې شوې، تحقيقات وشول، د منځنۍ دورې ځينو شاعرانو لکه خوشال خټک او يو شمېر نورو باندې څېړنې وشوې چې په راډيويي ادبي مجلو او خپرونو کې بيا بيا خپرې شوې. د پورته خپرونو ترڅنګ په محلي کچه هم راډيوګانو د ادب په وده کې ونډه درلوده، لکه په ننګرهار کې مرام راډيو، شرق، ملي، انعکاس او صفا راډيو، دا هغه راډيوګانې دي چې د پښتو ادب لپاره يې ډېرې ادبي خپرونې وړاندې کړې، په نورو ډېرو ولايتونو کې دې ته ورته راډيوې ګانې او په هغوی کې ادبي خپرونې وړاندې شوي دي.

ټلوېزيونو کې ګڼې ادبي خپرونې ثبت شوي، ځينې خپرونې د ادب په اړه چمتو شوي، دغه راز لوی لوی ليکوال دا اوس هم ټلوېزيونونو کې مېلمانه کېږي او د ليکوالۍ، ادب او د ژبې د غوړېدا لپاره طرحې، مشورې او وړانديزونه کوي.

ځينې ټلوېزيونونه خو مو يو مخ ادبي، هنري او کلتوري خپرونو ته ځانګړي دي چې په دې برخه کې تر ډېره، ژوندون تلويزون، ،شمشاد ټلوېزيون،او پښتو ټلوېزيون ادب په وده کې رول لوبولی دی.

ويبپاڼې هغه ادرسونه دي چې د ادب په اړه پکې نن سبا ګڼ مطالب موندلی شو، اوس چې هر ليکوال کومه مقاله، کتاب، رساله او يا هم ليکنه وکړي حتمي يې يو ويب سايټ کې خپروي، په دې برخه کې تر ټولو لويه ونډه (تاند، لومړيتوب، روهي، ټاټوبی، بي بي سي، پژواک، اوځني ويبلاګونه ...) او يو شمېر نورو ويب پاڼو اخيستې، چې د ليکوالو ليکنې، مقالې او کتابونه خپروي.له نېکه مرغه اوس د پښتو ادب ډېر زيات کتابونه په برښنايي يا ټولنيزو رسنيو موندلی شو، چې د همدې ټکنالوژۍ برکت دی، چې پښتو ژبه او ادب د نړۍ تر ډېرو برخو ورسيدله.

نو ويلی شو، چې د ادب په وده کې ټولې برښنايي او ټولنيزې رسنۍ مهم رول لري او له ګټو يې سترګې نه شو پټولی.

د کلونو په اوږدو کې، د ادبياتو د وړاندې کولو وسيله د نوي ټيکنالوژۍ په شتون سره وده کړې. په تيرو سلو کلونو کې يو له خورا مهمو پرمختګونو څخه بريښنايي رسنۍ دي. همدا برښنايي رسنۍ دي، چې ادبيات يې نه يوازې د پابند کتاب په توګه وړاندې کړي بلکې غږونو او ويډيوګانو په بڼه يې هم خلکو ته رسولي. همدا برښنايي رسنۍ دي، چې په نړۍ کې له هر ډول

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادبي تحول، چاپ شوي ادبي کتابونو او نورو برخو څخه مو خبروي. که وغواړی نوی چاپ شوی کتاب تر لاسه کړی، نو حتماً یي په یوه نه یوه برښنايي کتابتون کې کتلی شی، چې دا د ادب د ودې ښه بيلګه ده.
که دا برښنایي رسنۍ سلګونه کلونه پخوا موجودې وای، نو نن به مونږ د خپل لرغوني ادب او تاريخ څخه ښه خبروای. د « سالو وږمې او خدایي مینه، د امير کروړ یاد» او دې ته ورته نور معلومات او اثار به مو په سمه توګه خوندي وای. هر څه به مو په برښنایي او ټولنيزو رسنيو کې خوندي وای.د همدې برښنايي رسنيو ګټه ده، چې د نن ادب پرمختګ به راتلونکي نسل ته په ميراث پاتې شي.
ټولنيزې رسنۍ ډېرې ګټې او زيانونه لري. ګټې يي ډېرې دي، خو دلته به پرې لنډې خبرې وکړو. ټولنيزې يا برښنايي رسنۍ ليدونکو، اوريدونکو او لوستونکو ته د ادب په برخه کې ډېر نوي معلومات ورکوي. د همدې رسنيو له لارې ډېر نوي او پخواني مواد ليدلی او اوريدلی شو او هم يي لوستلی شو. پخوا به ډېر په مشکله يو کتاب چاپ شو او خلکو ته به په ډېرو مشکلاتو ورسيد. کره والی يي معلوم نه و.کتاب ترلاسه کول د هر چا د وس کار نه و، خو د همدې برښنايي رسنيو په راتګ سره دا کار ډېر اسانه شو، اوس هر څوک، هر چيرته چې وغواړي د خپلې خوښې ادبي، ټولنيز او معلوماتي کتابونه ترلاسه کولی شي. برښنايي رسنۍ يا ټولنيزې رسنۍ د لوی درياب په څېر شوې دي. هر څه چې وغواړی ترې يي رانيولی شی. کله چې غږيزې رسنۍ پيدا شوې، نو د خلکو ادبي تنده د غږ له لارې ماته شوه. په مختلفو غږيزو رسنيو کې ادبي، کلتوري او فرهنګي خپرونې پيل شوې. د هېواد په لرې پرتو سيمو کې هم خلکو دې ته لاس رسی پيدا کړ. له همدې غږيزو رسنيو به ناولونه، لنډې کيسې، داستانونه او شعرونه خپریدل، چې د هېواد په لرې پرتو سيمو کې به هم ترې خلکو ګټه اخيستله. ادب ته يي ډېره ګټه وکړه او ځوانان يي ليکلو ته وهڅول.
خو کله چې انځوريزې رسنۍ منځ ته راغلې، ادب ته يي نوره هم ګټه ورسيده. په تلويزوني خپرونو کې ليکوال، اديبان او شاعران مليمانه شول، خپل اولس ته يي په انځوريز شکل ډېر څه ورسول، خلکو سره د کتاب د مطالعې مينه پيدا شوه، ځوان ليکوال وهڅېدل چې ليکنې وکړي او په انځوريز ډول يي خلکو ته ورسول شي، چې دا هم د برښنايي او ټولنيزو رسنيو ګټه وه. د وخت په تېريدو سره برښنايي رسنيو ربښې وغزولې او په ټولنيزو رسنيو ورګډې شوې. فيس بوک جوړ شو، خلکو په کې په پراخه کچه برخه واخيسته. ديني، ادبي، فرهنګي، ټولنيزې، سياسي ، اقتصادي، روغتيايي... او نورو برخو کې خلکو ته معلومات لاس ته ورغلل. هر ځوان غوښتل څه وليکي او خلکو ته يي وړاندې کړي.
د فيسبوک سره جوښت يوټيوب مخه خلاصه کړه او خلکو ته يي د نورو ډېرو معلوماتو تر لاسه کولو مخه ورکړه. په ويډيي ډول، چې د نړۍ د هر پرمختګ او ودې په اړه وغواړی معلومات تر لاسه کړی، نو يوټيوب به درسره مرسته وکړي. همدارنګه انسټګرام، ټلګرام، ټويټر، ټک ټاک، مسنجر، فيس بوک.... او دې ته ورته په لسګونو نورې ډېرې برښنايي او ټولنيزې رسنۍ دي، چې د ادب په پرمختګ او وده کې يي ډېره ګټه کړې او مهم رول يي لوبولی دی، خو د ټولنيزو رسنيو يوه ګټه دا هم ده چې ليکولان او شاعران يي سره نږدې کړي دي. دوی په اسانی يو بل سره اړيکه لرلی شي.څه وخت وړاندې د کرکټنې او ادبي مسايلو اړوند فېسبوک ګروپ جوړ شوی و. هلته به ډېر داسې بحثونه کېدل چې شايد د ادبياتو د فاکولتې په يوه ټولګي کې هم ونه شي. ښه والی يي دا هم و چې هر چا هر وخت خپله خبره کولی شوای. زه چې څومره ادبي غونډو ته تللي يم هلته مشخص خلک غږېږي يو خو په دې لحاظ چې مشران دي او د خبرو لومړيتوب لري، بل وخت نه وي چې هر څوک خبرې وکړي.
دا، چې د برښنايي او ټولنيزو رسنيو ګټې ډېرې زياتې دي، دلته يي د ډېر بحث کول لوستونکي ستړي کوي، نو په همدې به بسنه وکړو. د ژوند په هره برخه کې هر شی ګټې او زيانونه لري، کله به يي ګټه ډېره وي او کله زيان، دا چې د برښنايي او ټولنيزو رسنيو پر ګټو مو خبرې وکړې، اوس به يي پر زيانونو هم څو ټکي وليکو.
د ټولنيزو شبکو يو ناوړه اغيز يي ممکن دا وي چې د ښې او دقيقې مطالعې وخت او حوصله داسې زبيښې لکه لمر چې په ګل پرخه وچوي. ډېر کله داسې هم کېږي، چې د کتاب لوستلو وخت هم له سرې اخلي.لوستلو يا مطالعې لپاره وخت کم شي. که څه هم ټولنيزې يا برښنايي رسنۍ هم د مطالعې ښه وسيله کېدای شي يا د معلوماتو راټولو ښه وسيله شي، خو د فزيکي کتاب د مطالعې څخه لوستونکی را وګرځوي. دا چې خلکو ژر، ژر لوستل، ليکوونکي يي وهڅېدل او دومره يي وليکل چې بيا يي له ځينو خپله هم لار ورکه کړې وه. پخوا به د هغوی ليکنې چاپېدې چې نوم به يي درلود.ګومان کوم سخته به وه چې هر څوک دې خپله خبره تر نورو ورسوي. خو دې رسنيو همدا مرسته هم کړې چې هر څوک ليکل کولی شي او هر څوک

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې لوستلی هم شي. بل زيان يې دا دی، چې د ټولنيز ژوند رنګ يې پيکه کړ. د خلکو سره راشه درشه کمه شوه. په ادبي او فرهنګي غونډو کې راټوليدل کم شــول، ځوان نســل په الکترونيکي يا ټولنيزو رســنيو کې دومره غرق شــول، چې له ډېرو کارونو يې منع کړل، خو له دې ټولو سره سره بيا هم برېښنايي او ټولنيزې رسنۍ د داب د خپراوي لپاره ډېر ګټور تمام شو او د نړۍ د هرې ژبې او قوم څخه يې يو بل خبر کړل.پښتو ژبه يې يې عامه کړه، ګوګل ته يې وردننه کړه او په شرق او غرب کې خلک په دې خبر شـول، چې پښـتو ژبه او ادب هم ډېر څه لري او په لوسـتلو ارزي. خو يوه بله سـتونزه چې زما په نظر ډېره جدي ده هغه دا ده چې دلته څوک د خبرو مسـووليت نه احسـاسـوي.کله چې څوک دا احسـاس وکړي چې د يوه توري، کليمه او کرښـــه چې زما له ادرســـه خپرېږي مســـووليت يې زما دی، ډاډه يم ډېر به غلي شـــي.دا چې دوی د خپلې خبرې مسـووليت نه مني ، نو عموما داسـې مسـايل ترې ليکل کېږي چې يا ځان يا نورو ته تاوان رسـوي.که څه هم ټولنيزې رسـنۍ شايد ښه موضوع ليکلو ته راکړي، خو ډېر کله مو د يوې ښې ليکنې تلوسه هم په اوبو لاهو کوي. په هر صورت برېښنايي او ټولنيزې رسنۍ د ګټو او زيانونو سره سره که ښه وکارول شي، نو ګټه يې ډېره ده. هغه پښتو لنډۍ ده چې وايي:

په سور سالو کې ګناه نشته
ګناه جنۍ کې ده چې ړنګه بنګه ځينه

پايله

د دې مقالې يا ليکنې عنوان دی(د ادبياتو په وده کې د برېښنايي او ټولنيزو رسنيو ونډه) د انسان ژوند له يوشتمې پېړۍ را په ديخوا داسې مرحلې ته داخل شو، چې هرې نوې پديدې ته يې تلوسـه زياته شـوه. انسـان ورځ تر بلې د عصـريتوب او ترقۍ خواته مخه کړه. د ژوند په هره برخه کې بدلونونه راغلل، د نورو ټولو برخو ترڅنګ ژبې او ادب هم په دغه ځغل کې شريک شو او اړتيا پيدا شوه، چې پرمخ ولاړه شي. له کله نه چې برېښنايي او ټولنيزو رسنيو د انسانانو ژوند ته مخه کړې ده، په هره برخه کې پرمختګونه رامنځ ته شـوي دي.په زرګونه ادبي کتابونه، مقالې، ناولونه، لنډې کيســې، اشــعار، ديوانونه، نثري ليکنې، ډرامې، تمثيلي ټوټې او صـحنې هم د همدې رسـنيو له لارې د خلکو غوږونو ته ورسـېدې، خلکو احسـاس کړه، چې له نوي ټکنالوژۍ څخه ګټه واخلي او هغه څه چې په حضوري ډول له بازاره نه شي تر لاسه کولی د همدې برېښنايي او ټولنيزو رسـنيو په مرسـته تر لاسـه کړي. د فيس بوک په مرسـته ادبي خپرونې وړاندې کېږي، په يوټيوب کې غږيز کتابونه ترلاسه کيدلی شي، په ټک ټاک او نورو برېښنايي او ټولنيزو رسنيو کې په زرګونه وړې او غټې تمثيلي ټوټې، ادبي او ژبنيز کتابونه، مقالې او رســالې موندلی شــو. د نوي عصـــر او نوي ټکنالوژۍ ســره ژبې هم وده وکړه او ادب هم پرمخ ځي. په سلګونو نور داسې برېښنايي سافټويرونه دي، چې د ګرامر د اصلاح لپاره کارول کېږي، معلومات ترې ترلاسه کېږي، نو په لنډه ويلی شــو، چې برېښــنايي او ټولنيزې رســنۍ د ادب په وده کې مهم رول لري چې ورځ تر بلې يې ګټه زياتېږي او خلک ترې ګټه اخلي.

سرچينې

۱: سرور مياخيل، سخي.(۱۳۹۳ل). تلويزوني ژورناليزم، مومند خپرندويه ټولنه – جلال اباد.
۲: سهار، نذير احمد.(۱۳۹۲ل). تلويزوني خبريالي، اسد دانش خپرندويه ټولنه، کابل.

2: Artificial intelligence.2015
3: http://creativecommons.org/licenses
4: http://www.joell.in
5: https//www.plaza.ir/mag
6: https://doi.org/10.18261/ISSN1891-943X-2015-Jubileumsnummer
7: https://fbinpashto.wordpress.com
8: https://ps.wikipedia.org/wiki
9: https://tolonews.com/afghanistan/
10: https://www.ariananews.af
11: https://www.researchgate.net/publication/359132710

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library